

DOC. DR. ANDRIUS VAIŠNYS

Seimo Pirmininko lyderystė: formalieji ir neformalieji aspektai

Būtų keista šiame numeryje išvengti temos, kuri yra naujienų laikraščiuose iškelta kaip santykinai „aštri“, bet, žinoma, įdomi ir reikšminga, kadangi skirta nagrinėti politinio elito lyderystės klausimui – apie Seimo Pirmininko funkciją ir įvaizdį. Kiekvieną kartą parlamentui išrinkus vadovą, asmuo, kaip formalus lyderis, būna vertinamas viešojoje erdvėje – ar jis gali būti *iš tikrųjų* lyderis? Asmuo, tapdamas išskirtiniu valstybės pareigūnu, ne tik atstovauja institucijai, bet ir yra vienas iš matomiausių politikos (ne tik parlamento) veidų.

Tačiau šiuolaikinėje demokratijoje vadovų pasikeitimą gan taikliai apibūdina pastebėjimas: „Klaidinga yra valdžios postus užimančius laikyti „pagrindiniais politikos formuotojais“, „lyderiais“ arba „sprendimų priėmėjais“¹. Neabejotinai asmens iškėlimą į tam tikras pareigas lemia jo neformalus vertinimas tarp iškėlusiujų ir rėmėjų – kolegų, partnerių, rinkėjų: kaip jis pajėgus atlikti keliamą pagrindinę frakcijos ar partijų koalicijos užduotį, (ati)tinkamai atstovauti apibrėžtam interesui. Tai disonuoja su neformalios lyderystės samprata: kai asmuo yra pripažįstamas įtakinga politine figūra ne tik vienos partijos „ribose“ ir turi autoritetą įvairiuose socialiniuose sluoksniuose, jis pats renkasi pareigas, o ne jam siūlo užimti tam tikrą poziciją.

Žiniasklaidai sukėlus diskusiją, ar Loreta Grauzinienė apskritai galinti vadovauti parlamentui, ir diena po dienos aprašant tikrus bei tariamus nesusipratimus, kylančius iš Seimo Pirmininkės veiksmų,

¹ Lindblom, C.E., Woodhouse, J.E. *Politikos formavimo procesas*. Vilnius: Algarvė, 1999, p. 15.

sprendimų ir pasisakymų², galime išsižūrėti į situaciją formalios ir neformalios politinės lyderystės aspektu. Parlamento vadovo pareigybė lemia tris reikšminius ypatumus. Ji išryškina asmens gebėjimą bendrauti – kadangi ir opozicija, ir pozicija reikalauja dėmesio idėjoms bei sprendimų projektams, Seimo Pirmininkas turi ieškoti balanso atstovaudamas visam parlamentui arba bent jau veiksmis sudarydamas įspūdį, jog atstovauja (nepriklausomai nuo to, ką iš tikrųjų mano). Jis yra savotiškas arbitras formuojant Seimo darbotvarkę; tai lemia, ar gali būti tikrojuo – ne tik formaliu, atstovų institucijos autoritetu. Todėl ne tik ilgalaikė praktinė patirtis keliose parlamento kadencijose leidžia suvokti, kaip svarbu priimti formalios ir realios lyderystės iššūkius – tai skirtingi dalykai, kuriuos reikia tiesiog pajusti. Kitaip tariant, politinė nuovoka nė neleistų ištarti tapus išrinktam į institucijos vadovus ir dėl to sustabdant narystę frakcijoje: „*Su skaudančia širdimi*“³. Juk viešoji politikų kalbėsena, kuri vertinama kasdien ir dažniausia – negailestingai⁴, charakterizuoja politinės kultūros veiksnius: santykius tarp politikų, jų santykių su etinėmis ir moralinėmis vertybėmis, realų politiko pasirengimą būti lyderiu. Visa tai galime apibūdinti kaip politinio tapa-

² „*Seimo Pirmininke išrinkta Darbo partijos atstovė Loreta Graužinienė tikriausiai pelnys spalvingiausios ir jautriausios Seimo vadovės reputaciją <...>. – Kalbama, kad V. Uspaskichas jus į Seimo Pirmininkus parinko kaip dar lojalesnę nei V. Gedvilas. Kaip jūs vertinate? L. Graužinienė: – Žiūrint iš kurios pusės į tą lojalumą pažiūrėsi. Tai aš tai vertinu kaip politinius pasisakymus. Tikrai gerbiu poną Viktorą, visus Darbo partijos narius – ir tuos, kurie delegavo mane į šią poziciją, ir tuos, kurie vakar balsavo, tikėjo manimi. Aš stengsiuos neapvilti jų lūkesčių <...>“.*

(Seimo Pirmininkė L. Graužinienė: eisiu su vyrais išgerti kavos. Delfi.lt, 2013, spalio 3.)

³ Loreta Graužinienė: „*Statutas įpareigoja mane paskaityti pranešimą. „Lietuvos Respublikos Seimui dėl narystės Darbo partijos frakcijoje sustabdymo. Vadovaudamasi Seimo statuto 24 straipsnio 5 dalimi sustabduo narystę Darbo partijos frakcijoje. Seimo Pirmininkė L. Graužinienė. “ Su skaudančia širdimi*“.

Seimo 2013 m. spalio 3 d. vakarinio posėdžio stenograma.

⁴ „Pirmiausia, manau, iš Seimo Pirmininkės reikėtų tikėtis aukštos politinės kultūros. Tačiau L. Graužinienės kalba man labiau primena buitinių šnekalą, o ne rimtą, organizuotą politinės retorikos pasisakymą <...>“.

(Pugačiauskaitė, G. Naujosios Seimo Pirmininkės startas – prasta politinė retorika. 15min.lt, 2013, spalio 8.)

tumo požymius. Jie parodo, kieno vaidmenį politikoje lyderis įvertina kaip prioritetą: partijos (frakcijos), parlamento, demokratiinių santykių.

Tapsmas lyderiu ir politinio tapatumo bruožai rodo, jog parlamentu vadovas dar ir kuria politinę kultūrą. O tam jis turi gerai jausti abu žodžius – politiką ir kultūrą. Tačiau šios sampratos – nors ir kaip tai nepatiktų kai kuriems viešosios politikos vertintojams – mūsų aptariamąją temą interpretuojamos parlamentarizmo idėjos kontekste. Juk parlamentaras turi teisę ir galią kalbėti (reikšti nuomonę) daugiau ir stipriau nei vykdomosios valdžios pareigūnas (juolab tarnautojas). Kitaip tariant, kritika parlamento nario atžvilgiu nėra pamatuota, jeigu ji nutaikyta riboti šią jo teisę ir galią: pavyzdžiui, Seimo Pirmininkės staigus vizitas į Kijevą gali būti kritiškai įvertintas tik ryšių su visuomene trūkumu, nes iš anksto nebuvo pranešimo spaudai apie kelionės tikslą ir motyvus. Visiškai kitu – atstovaujamoju Lietuvos parlamentui, požiūriu komplikuoūtų Ukrainos ir Europos Sąjungos santykių kontekste, kur aktyvų vaidmenį vaidino Rusija, vizitas pagrįstai gauna priešingą įvertinimą: „Aš jokiū būdu nesmerkčiau Seimo Pirmininkės vizito išreikšti paramą Ukrainos opozicijai, tai nesiskiria nuo įvykių 2004-aisiais, kai oranžinės revoliucijos metu aš su Lenkijos Prezidentu Kvasnievskiu efektingai dalyvavome panašiose demonstracijose. Tuo metu mums pavyko sutelkti oranžinės revoliucijos dalyvius ir revoliucijos vadovus sėkmingoms deryboms su valdžia“, – „Info TV“ laidai „Info diena“ sakė V. Adamkus <...>⁵. Ir dėl parlamentinės kontrolės funkcijos, ir dėl siekio prisiimti daugiau reikšmių nei įstatymai ir Konstitucija suteikia, vykdomoji valdžia (ypač ministerijos) parlamento narių veiksmus dažnokai sutinka kritiškai; tai perteikiama ir

⁵ „<...> Prezidentas nepasmerkė politologų aršiai kritikuoto Seimo Pirmininkės L. Grauzinienės vizito į Ukrainą. Prezidentas teigė, kad tikslą, išreikšti paramą Ukrainos opozicijai ir taikiems protestuotojams L. Grauzinienė pasiekė, tačiau rezultatai būtų buvę ryškesni, jei tokią Lietuvos poziciją būtų išgirdę ir Ukrainos valdantieji <...>“. (V. Adamkus: L. Grauzinienė savo tikslą pasiekė. Delfi.lt, 2013, gruodžio 11.)

žiniasklaidai, kuri irgi dažnokai bando Seimo narį „įrėminti“ kurios nors srities ministerijos veiklų ribose. Su tuo sutikti negalima ir to toleruoti nereikėtų net jeigu kuris nors parlamento narys (juolab vadovas) nepatinka daliai viešosios erdvės veikėjų. Nes tai turi įtakos parlamento menkinimui – yra tiek pat neišmintingas, kaip, tarkime, pasvarstymai apie kiekvieną parlamentinį tyrimą, kaip antai: „<...> Gal verčiau „Snoro“ banko bankrotą ir nusižengimus įstatymams tiria tie⁶, kas turi tam reikalingas žinias ir kompetencijas, t. y. teisininkai, bankininkystės sektoriaus ir ekonomikos ekspertai. Ką reiškia nuostata, jog gyvename teisinėje valstybėje, jei galimai stambaus masto finansinius nusikaltimus ištirti ir išvadas pateikti pasiryžta 12 parlamentarų būrelis. Beje, iš šių 12 Seimo narių vos 2 turi su ekonomika ir finansų sektoriumi susijusį išsilavinimą⁷. Veik „standartinis“ tos demagogijos teiginys: „Tad gana politikuoti, kurti komisijas <...>“.

Taigi parlamento vadovo veiksmų kritika neturėtų būti nukreipta parlamento funkcijoms, teisėms, galioms sumenkinti. Bet, kita vertus, parlamento vadovo – politinio lyderio – elgsena šalies viduje vertinama kaip poelgių, veiksmų, sprendimų visuma, todėl sudėtinga teisiškai vieną sprendimą pateisinti kitus sprendimus arba kalbėseną, atspindinčią pasiūlymus ir idėjas.

Parlamento vadovo statusas turi ryškų formalų ypatumą – ši pareigybė suteikia politikui ypatingų galių informacinio aprūpinimo aspektu: jei asmenybė turi sumanymą ir žino, ko siekia, tas informacinių paslaugų veiksnys sustiprins jį kaip politiką. Juk jis turi galimybę

⁶ Turima mintyje parlamentinio tyrimo komisija, sudaryta Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu „Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl Lietuvos Respublikoje veikiančių komercinių bankų priežiūros efektyvumo ir situacijos bankrutuojančioje akcinėje bendrovėje bankas „Snoras“ išsiaiškinimo sudarymo“ Nr. XI-1922, 2012-01-30.

⁷ Lietuvos liberalaus jaunimo vicepirmininkė Ieva Pakarklytė. Citata iš teksto „Liberalų diskusija: Ar „Snoro“ komisija padės išsiaiškinti tiesą banko bankroto istorijoje?“ 2012 m. vasario 4 d. Prieiga per internetą: http://www.klaipedosliberalai.lt/kas_naujo/1_/1128/.

bę pasinaudoti pirmiausia dideliais Seimo kanceliarijos intelektualiais ištekliais; be to, ir įvairių valstybės ir užsienio institucijų informacija. Žinoma, su tuo turime sieti ir jo gebėjimą pasirinkti tinkamus patarėjus – tai nematomi žmonės, bet turintys didelės reikšmės parlamento vadovo kalboms ir apskritai jo įvaizdžiui. Net ir vidutinių gabumų politikas, pasirinkęs išmintingus talkininkus, laimi⁸. Deja, dažnokai tik „patikimumo“ kriterijus lemia, kad naujasis parlamento vadovas pasitiki nekritiško proto žmonėmis, apie kuriuos tūlas stebėtojas pasako: „Nežinia, iš kur atsiradusiai“. Iš negebėjimo rasti tinkamų komandos narių kuris buvęs pirmininkas vieną kitą kompetentingą darbuotoją kitam „perduoda“ tarsi laimėtą taurę, o apskritai priima „pasitikėjimo vertus“, bet visiškai neišmanančius nei Seimo funkcijų, nei viešųjų ryšių.

Trečias dalykas yra politinio tikslo ir idėjos vizija, regima plačiau nei galima aprėpti savo frakcijos ribose. Visi šie ypatumai yra glaudžiai susiję; pro jų prizmę žvilgtelėjus galima paminėti mažiau vardų nei Seimas turėjo pirmininkų, kurie turėjo ir formalios, ir neformalios lyderystės pripažinimą – nepaisant vidinių kovų ar krizių jų partijų viduje – tai Vytautas Landsbergis ir Algirdas Mykolas Brazauskas. A. M. Brazauskas trumpai ėjo Seimo vadovo pareigas, bet juk jo neformali lyderystė buvo nuolat parlamente juntama. Vis dėlto galimybė iš istorinio daugiau kaip 20 metų laikotarpio pastebėti 2–3 ryškius parlamento vadovus yra neblogas rezultatas, palyginti su pirmąja Respublika, kurioje, įvertinus visais kriterijais – įskaitant taip pat politinę etiką –

⁸ Tik dėl politinio pasitikėjimo darbuotojų, sprendžiančių, kaip įgyvendinti politiko darbotvarkę, nekompetencijos gali žiniasklaidoje atsirasti tokių tekstų: „<...> pagrindinių Seimo rūmų fojė prie didžiosios kalėdinės eglės dūzgė kamera ir žybsėjo fotoaparatai – Seimo Pirmininkė Loreta Graužinienė dalyvavo savo kalėdinio sveikinimo filmavime. <...> „Galiu pavadinti kiškutį ir išlįsti iš už eglės“, – į pagalbą siūlėsi Seimo Pirmininko pavaduotojas socialdemokratas Algirdas Sysas. <...> „Dabar čia stovėti negalima. Pamatysite per Kalėdas“, – Seimo darbuotojas į šalį varė Seimo Pirmininkė. <...>“. (Čerkauskas, M. Kolegos sutrukdė L. Graužinienei filmuotis prie eglutės. Lrytas.lt, 2013, gruodžio 18.)

1920–1927 m. bei 1936–1940 m. nerastum nė vieno ryškaus neformaliai, realiai įvertintino lyderio – Seimo Pirmininko.

Ar partijų, frakcijų nariai gali įžvelgti, koks turi būti parlamento vadovo „lygis“? Lengviausia patiems politikams savo pasirinkimus argumentuoti tuo, jog parlamento sudėtį (juolab valdančiąją daugumą) lemia rinkėjai – tai esą tik jų nuovoką apie politiką atspindi laimėjusieji Seimo nariai. Vadinas, ir parlamento vadovu išrenkamas asmuo, kuris yra tautos supratimo apie lyderystę paveikslas. Taigi nėra vien „blogosios pusės“ – matome, kad kiekviena kadencija turi savitą politinės kultūros sampratą. Kiekviena kadencija – tai ir naujų rinkėjų karta.

Todėl netariu, kad politinė kultūra tiesiog „pablogėja“, kai parlamento vadovu tampa tas, kuris – atrodytų viešosios erdvės kritikams – neva neturėtų būti elito priešaky. Bet atsiminkime, kad elito kismą lemia „pirmtakai“, kurie veikia realiu laiku realiomis sąlygomis: jeigu anksčiau darytos nuolaidos, kompromisai, susitarimai (įskaitant ir dėl parlamento pirmininko posto⁹) neva „trumpam“ menkindavo politinę kultūrą, tai nauja kritika ir neturi vertybinio pamato – tik politinį interesą.

Parlamento viešumas apnuogina asmenybes – tai privalumas. O politinės kultūros lygį juk ir žiniasklaida rodo: abejočiau, ar ji turėtų daug dėmesio skirti diskusijoms su tais, kurie menkina politiką. Tarp Lietuvos politikų turbūt apskritai sumenko reikalavimai lyderiui, nors įstatymų leidėjui iššūkiai išlieka nemenki. Tai akivaizdu. Įsižiūrėkime – kiekvienas iš parlamento vadovų: V. Landsbergis, Česlovas Juršėnas, vėliau – Artūras Paulauskas, Viktoras Muntianas, vėl Č. Juršėnas, Arūnas Valinskas, Irena Degutienė, Vydas Gedvilas, turėjo realių galimybių daryti poveikio parlamento darbotvarkei, bet ne kiekvienas parodė, jog tai supranta. Kartais sakoma, jog V. Landsbergiui tiesiog teko veikti epochos išbandymų metais, todėl esą ir tapo pripažintas politikos lyderis – neva bet kuriam jo vietoje būtų pavykę tapti istorijos herojumi.

⁹ Tarkime, dėl Viktoro Muntiano išrinkimo 2006 m., o vėliau, pateikus interpeliaciją, ir sprendimas tiek iš dešinės, tiek iš kairės jį palikti tose pareigose.

Tai menkinantis požiūris, siaurinantys net ir politinės kūrybos sampratą. V. Landsbergis turėjo viziją ir, nepaisant klaidų, siekė ją įgyvendinti; juolab kad dvejus metus buvo ir faktiškasis valstybės vadovas – tuo jis prilygsta Aleksandrui Stulginskiui, kurio padėtis buvo identiška. O būdamas VII Seimo vadovu turėjo „žaisti“ partiją su savo paties partija ir frakcija; be to, buvo ryškiai perėmęs iniciatyvą užsienio politikos srityje – palyginus su Valdo Adamkaus prezidentūra. Pastaruoju aspektu jo pastangos tikrai buvo didelės, dirbo daug. V. Landsbergis nenusišnekėdavo tiek, kad jo patarėjams būtų reikėję skambinėti į redakcijas prašant kaip nors suminkštinti „leptelėjimą“. Problema virto veikiau mažesnis dėmesys vidaus reikalams; kartais atrodė, jog dvi temos – užsienio politika ir M. K. Čiurlionis, yra didesnė pasija. Dar V. Landsbergiui galime priskirti įvairaus formato lyderių auginimą – tiesa, nelabai nuosekliais būdais, todėl šiandien tebesančių skirtinguose politinės erdvės poliuiose, net jeigu jis pats dėl jų ir nusivylęs(?). O Č. Juršėnas žymus kaip tik gebėjimu formuoti parlamento darbotvarkę, tartis su frakcijomis – t. y. lošti kiek siauresnę „šachmatų partiją“, tačiau tai užtikrina tvarkingą darbą. Č. Juršėnas gebėjo dirbti, jo leksiką pavartojant, su „aparatu“ – t. y. Seimo kanceliarijos darbuotojais; tiesa, ne kiekvienu pasitikėdavo, nes biurokratinio darbo patirtis Lietuvos komunistų partijos Centro komitete turbūt išmokė kritiškai įvertinti kokią nors galimą manipuliaciją. Šiandien mums nėra svarbu, jog Č. Juršėnas ir V. Landsbergis vienas kito nemėgo, nes skirtingų pažiūrų, charakterių žmonės ir neturėtų „draugauti“; reikšminga tai, kad jų intelektas padėjo skleisti parlamentarizmo idėjai, kad jie suvokė ne tik praktiškąją, kasdieninį, bet ir vertybinį šios idėjos pamatą – pavyzdžiui, Seimo vaidmenį Lietuvos istorijoje. Šių asmenybių dėmesys *kultūros politikai* irgi reikšmingas – tai sustiprino jų įvaizdį (politinės kultūros aspektu). Ir dar: būtent parlamento kaip demokratijos citadelės suvoktis atstovų institucijos vadovą paverčia politikos asmenybe. I. Degutienė yra tokios demokratinės minties skleidimo pavyzdys – nenuostabu, kad sparčiai kintančiais naujausiais laikais jau buvo pamiršta kaip ministrė,

laikinoji premjerė, tačiau parlamento vadovo krėslas suteikė politikai galios pasirodyti itin autoritetinga asmenybe, varžytis partijoje dėl lyderio pozicijos. Manau, jei būtų visiškai pasinaudojusi valstybės pareigūno galiomis, turbūt būtų laimėjusi konservatorių lyderystę, bet – akivaizdu – nesinaudojo. Užtat iki dabar išlaiko visuomenės ir kolegų pripažinimą. Būtent tai yra plačioji politinės tapatybės raiška.

O kad ir kaip būtų įvairių politikų vertinamas, A. Paulauskas labai stipriai mokėsi, kaip būti dėmesingu parlamento vadovu. Ko gero, jaunam politikui būdinga svajoti apie Prezidento krėslą, tačiau tokias ambicijas po 2000-ųjų rinkimų jis suvaldė; per porą metų tapo dėmesingas ir socialinėms, ir kultūros problemoms. Deja, antroje savo kadencijoje nesugebėjo kritiškai žvilgtelėti į savo sekretoriatą, į vienpusišką informaciją, todėl ilgainiui primiršo parlamento darbotvarkės formavimą, formuodamas tik savo darbotvarkę, „kažkas“ – dabar tai jau ne taip reikšminga – jam padėjo atitolti nuo diskusijų su frakcijomis. Taigi liko neva „netikėtai“ nuverstas ir dėl to pasijuto išduotas. Kitaip tariant, politinę biografiją lėmė klaidingai įvertintas „aplinkos“ veiksnys.

Labai ryškia politine asmenybe galėjo tapti Arūnas Valinskas, sėkmingai sumanipuliuavęs viešąją nuomonę. Po rinkimų jį turbūt suklaidino įsitikinimas, kad gerai žinąs žiniasklaidos pasaulį. Bet jis per menkai išmanė klasikinę politikos teoriją ir Seimo kanceliarijos galią manipuluoti informacija; esu tikras, kad ne A. Valinsko galvoje atsirado sumanymas riboti žurnalistų judėjimą Seimo rūmuose – tai kitų buvo subrandinta dar anksčiau. Ką darysi, kiekvienam, norinčiam tapti lyderiu, turi būti „duota“ matyti aukščiau – tai reiškia, įvertinti informaciją. Tad nenuostabu, jog Viktoras Uspaskichas apibūdino V. Gedvilą, kad jam kaip Seimo Pirmininkui trūko „matomumo“. Kitaip tariant, parlamento vadovo tarsi ir nebūtų buvę. Būtų galima su tuo sutikti, nors gal „matomumo“ prasmės ir skirtųsi.

Taigi parlamento vadovas iš tikrųjų yra tiek politinio elito lyderis, kiek tikrovėje pasiekia įtakos: 1) gebėdamas bendrauti kuo platesniame politikos lauke – keliose skirtingose ašyse: su vykdomąja valdžia, opo-

zicijos – pozicijos, „kairės“ – „dešinės“ ir 2) pateikdamas savo sumanymus žiniasklaidai ir rinkėjams.

Tai, ką parlamentas išrenka vadovu, jis tarsi pasako – štai asmuo, vertas mums atstovauti. Kritikas gali pastebėti šių laikų požymį: savas „pilkas“ yra svarbiau už norą leisti atsiskleisti naujam lyderiui. Todėl dabar jau suprantame: bus įvairių pirmininkų – tų formalių lyderių. Svarbiau yra, kad parlamentas „nebijotų“ savo funkcijų – pradėdant nuo parlamentinės kontrolės.

Šaltiniai

Lindblom, C.E., Woodhouse, J.E. *Politikos formavimo procesas*. Vilnius: Algarvė, 1999.

Makiavelis, N. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1992.

Matonytė, I. Morkevičius, V. *Elitų Europa: tapatybių ir interesų kaleidoskopas*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2013.

Morgenthau, H.J. *Politika tarp valstybių: kova dėl galios ir taikos*. Vilnius: Margi raštai, 2011.